

Økonomi ved UiO siden 1811

Økonomisk institutts virksomhet kan defineres som ”studieprogrammer og forskning i økonomi ved Universitetet i Oslo”. Men går vi tilbake i universitetets historie vil vi finne at studieprogrammer eksisterte før det fantes noe institutt og økonomi var definert som en av universitetets faglige disipliner lenge før det eksisterte noe eget studieprogram. Vi gir nedenfor en synoptisk oversikt over økonomifagets plass ved universitetet siden 1811 med hensyn til studieprogrammer og professorater. Nederst på siden er det referanser til mer historisk stoff.

Økonomifaget ved opprettelsen av Universitetet i 1811

Økonomifaget var klart anerkjent ved opprettelsen av Det Kongelige Frederiks Universitet i Christiania i 1811. Det forelå i 1812 en plan om at det ved opprettelsen skulle være 25 professorer og åtte fakulteter, herunder et eget statsøkonomisk fakultet som var tiltenkt tre professorater. Planen lot seg ikke realisere, universitetet ble etablert som i København med fire fakulteter for henholdsvis teologi, jus og medisin og et filosofisk fakultet som omfattet alt annet. Noe studieprogram i økonomi kom ikke i stand, men økonomifaget som sådant ble lagt til det filosofiske fakultet. Den første lærerstilling i faget var et professorat i botanikk og økonomisk vitenskap som ble besatt med Christen Smith i 1814. Smith døde imidlertid på en botanisk ekspedisjon i Afrika i 1816 før han rakk å holde en eneste forelesning i økonomi.

Den neste professor med økonomi i fagkretsen av Gregers Fougner Lundh som i 1822 ble utnevnt til professor i landhusholdningslære, statsøkonomi og teknolog. Det ble forelest i beskjedent omfang og med få tilhørere. Etter Lundhs død i 1836 ble det fra juridisk hold manøvrert for å få både økonomi og statistikk underlagt det juridiske fakultet. Perioden 1811-1840 ved universitetet kan vanskelig karakteriseres som annet enn ganske mislykket når det gjaldt økonomifaget, utvilsomt til stor skuffelse for de som på Riksforsamlingen i 1814 og andre steder hadde tatt til orde for økonomifagets betydning i nasjonsbyggingens tjeneste.

Økonomi under det juridiske fakultet

Anton Martin Schweigaard ble i 1840 utnevnt til professor i lovkyndighet, statsøkonomi og statistikk. Økonomiundervisning inngikk fra 1843 av i det juridiske studium, eksamen ble avlagt som muntlig prøve. Schweigaard var fram til sin død i 1870 den eneste professor i økonomi. Han brakte faget ut av det dødvannede det hadde vært i før 1840, men likevel inn i en skyggetilværelse når det gjaldt økonomi som et selvstendig fag og studium. Schweigaard hadde forelest, men noe publisering ble det ikke, heller ikke noen lærebok. Han var heller ingen utpreget god foreleser. Schweigaard var stortingsmann gjennom en stor del av sin professorperiode og utøvde stor innflytelse på økonomisk politikk i embetsmannstatens glansperiode. Grunnlaget for det var ikke minst hans evne til å gjennomføre økonomiske resonnementer og framstille dem på en mønstergyldig klar måte.

Schweigaard ble etterfulgt i professoratet av Torkel Aschehoug. Han hadde vært professor i jus siden 1860 og overtok noe motvillig Schweigaards professorat. Ganske umiddelbart sørget han for at det ble innført skriftlig eksamen i økonomi for juristene. Også Aschehoug var stortingsrepresentant. Fra Stortinget ble det tatt til orde for styrking av økonomifaget ved universitet, nærmest som en demonstrasjon mot universitetets manglende interesse. Dette førte fram til opprettelse av det første ”rene” professorat i (stats-)økonomi og statistikk. Det ble besatt - etter konkurranse - med Ebbe Hertzberg i 1877. Det var første gang det ble konkurrert - gjennom konkurranseavhandling - om et professorat med økonomi i fagkretsen. Fra 1877 av var det altså to professorer i økonomi.

Hertzberg hadde gode intellektuelle forutsetninger var en aktiv foreleser. Han representerte som forgjengerne den klassisk økonomiske skole som på denne tiden kom under kritikk fra flere hold, fra den gryende neoklassiske skole, fra den tyskdominerte historiske skole og fra marxistisk hold.

Hertzberg hadde også en kort politikerkarriere, han var medlem av regjeringen i 1884. Ebbe Hertzberg ble imidlertid presset til å søke avskjed i 1886. Aschehoug bestemte seg for å overta det rene professoratet, mens Schweigaardprofessoratet ble utlyst og besatt med Bredo Morgenstjerne i 1887. Schweigaard, Aschehoug, Hertzberg og Morgenstjerne hadde alle juridisk embetseksamen og tilhørte den konservative embetsmannsaksen som hadde rådet grunnen i norsk politikk gjennom mesteparten av århundret, men hvis maktposisjon smuldret opp i 1880-årene.

I 1890-årene kom de første doktorgrader for avhandlinger om økonomiske emner. Først ute var Oscar Jæger i 1894 med en avhandling om Adam Smiths teorier og i 1895 Einar Einarsen med en avhandling om konjunkturer. Fra 1902 ble det opprettet nok et rent professorat i statsøkonomi og statistikk og tildelt Oscar Jæger i 1902. Fra da av var det altså tre professorer i økonomi. Stillingen som Jæger fikk var imidlertid et ekstraordinært professorat som foregrip Aschehougs forestående avgang og behovet for styrket lærerstab ved opprettelse av et eget studieprogram i økonomi. Jæger var opprinnelig filolog, etter doktorgraden avla han også juridisk embetseksamen. Politisk sto Jæger opprinnelig til venstre med tilknytning til sosialistiske kretser og til Kristianiabohemen (bror av Hans Jæger), men ble både spiritist og mer konservativt anlagt mot slutten av sitt liv. Hans professorkarriere kom til å vare i over 30 år.

Cand.oecon.-grad fra 1905

Det første studieprogrammet i økonomi ble opprettet i 1905 som et toårig program under det juridiske fakultet. Det ledet fram til statsøkonomisk eksamen og tittelen cand.oecon. De første kandidatene ble uteksaminert i 1908. Dette innebar en betydelig utvidelse av økonomifagets plass og var derfor en begivenhet av første rang i økonomifagets historie ved universitetet. Den statsøkonomiske eksamen var imidlertid ingen embetseksamen. Den kvalifiserte ikke alene for embeter i staten, men var en verdifull tilleggsutdanning for jurister og ble også tatt av mange andre. Studiet omfattet fem fag: teoretisk sosialøkonomi, økonomisk historie, praktisk sosialøkonomi, finanslære og statistikk. Både teori og statistikk ble utvidet i omfang stadig flere bruket mer enn to år på å gjennomføre studiet. Programmet kunne trekke på to professorater i økonomi som lærere i faget, ved opprettelsen ble de innehatt av Oskar Jæger og Torkel Aschehoug.

Torkel Aschehoug publiserte helt på slutten av sin karriere i perioden firebindsverket Socialøkonomik (1902-08) som var den første samlede norske framstilling av økonomisk vitenskap. Det hørte nok mer hjemme i det 19. enn det 20. århundre. Etter Aschehougs død ble professoratet tildelt Nicolai Rygg i 1910. Rygg var jurist og kom fra Statistisk sentralbyrå. Dit gikk han tilbake for å overta som direktør allerede i 1913. Han er ellers mest kjent i norsk historisk sammenheng som direktør i Norges Bank fra 1920 og gjennom hele mellomkrigstiden. Ryggs professorat ble besatt med Thorvald Aarum i 1917. Etter Aarums død i 1926 ble Ingvar Wedervang utnevnt i stillingen i 1927.

Den relativt svake stilling som økonomifaget hadde i Norge, også etter opprettelsen av statsøkonomiske eksamen, både sammenliknet med andre land og ut fra nasjonens behov for økonomisk innsikt og kompetanse ledet til gjentatte, men fruktesløse initiativ for å få til en styrking av faget. Enkelte innen universitetet på god avstand fra det juridiske fakultet avskrev forsøket på å bygge opp et økonomifag som mislykket og tok omkring 1919 forsøk på å styrke faget ved å tilby Thorstein Veblen professorat i faget. Forsøket førte av ulike grunner ikke fram. Økonomene gjorde seg gjeldende i offentligheten på ulike måter, ikke minst gjennom avisartikler. En spesiell begivenhet fra april 1926 fortjener å nevnes; fem universitetstilknyttede økonomer avga uopfordret en 17 siders uttalelse til Finansdepartementet om paripolitikken.

I 1931 ble Ragnar Frisch utnevnt som den tredje professor i økonomi, også han utnevnt som professor i statsøkonomi og statistikk. Derved var en helt ny drivkraft kommet inn i økonomifaget. Frisch hadde disputert i 1926 med den første avhandling i teoretisk statistikk i universitetets historie. Frisch hadde allerede gjort seg gjeldende internasjonalt og vært med på å opprette Econometric Society i 1930.

Opprettelsen av Økonomisk institutt

I 1932 ble Universitetets Økonomiske institutt opprettet med Ragnar Frisch og Ingvar Wedervang som

ledere. Rockefeller Foundation hadde bidratt med den nødvendige grunnfinansieringen. Instituttet var imidlertid ikke del av universitetet, som imidlertid stilte lokaler til rådighet og støttet opp om tiltaket. Instituttet hadde ingen fast ansatte, midlene ble i overveiende grad brukt til å finansiere assistentinnsats og regneutstyr. Trygve Haavelmo var fra 1933 en av instituttets mange assistenter. Instituttet ble et laboratorium for den økonomisk og økonometrisk forskning, som tiltrakk seg betydelig internasjonal oppmerksomhet. Mens norsk økonomi var i dyp krise som følge av den verdensomspennende depresjonen oppsto Økonomisk institutt som et kvantesprang i etableringen av moderne økonomisk vitenskap i Norge. Wedervang ble kalt til å være rektor ved den nyopprettede Norges Handelshøyskole i Bergen fra 1937. Etter Oskar Jægers død i 1933 ble Wilhelm Keilhau utnevnt som professor i 1934.

Økonomisk embetseksamen

Samtidig med opprettelsen av instituttet lyktes det å få gjennomslag for å etablere en mer fullstendig økonomiundervisning omsider gjennomslag og resulterte i Lov om økonomisk embedseksamen, vedtatt av Stortinget i 1934. Den nye utdanning var femårig med et mer moderne pensum og en omfattende fagkrets med som også inkluderte rettsvitenskap og sosiologi. Det var tre eksamener ved slutten av 1. avdeling og seks i 2. avdeling. De første kandidater ble uteksaminert i 1938, den gamle tittelen cand.oecon. ble beholdt.

I noen år var det overlappende uteksaminering av statsøkonomer og økonomer med embetseksamen. De første litt større kullene i det nye studiet ble uteksaminert under krigen, fram til universitetet ble stengt i 1943 og undervisningen først gjenopptatt etter krigen. Ragnar Frisch og en rekke andre medarbeidere ved instituttet havnet på Grini og andre fangeleire. Det ble ordnet med muligheter for å avlegge eksamener i studiet i Stockholm i de siste par krigsårene.

Fred og gjenreising: økonomenes storhetstid begynner

Etter krigen ble instituttets status og navn endret. Det ble del av universitetet, og navnet ble endret til Sosialøkonomisk institutt. Det fortsatte imidlertid å være et rent forskningsinstitutt, mens undervisningen som tidligere lå under det juridiske fakultetets økonomiske seksjon. Frisch fortsatt som leder av instituttet fram til han gikk av for aldersgrensen i 1965. Først i oktober 1966 ble instituttet og den økonomiske seksjon slått sammen. Før dette hadde økonomifaget forlatt det juridiske fakultet, da det ble innlemmet i det nye samfunnsvitenskapelige fakultet som ble opprettet fra 1963. Sammen med de andre samfunnsvitenskapelige fagene flyttet sosialøkonomene i 1968 inn i det nybygde Eilert Sundts hus på Blindern.

Tilstrømningen til studiet ble meget stor i de første etterkrigsårene og lærerstaben knapp. Ved inngangen til 1946 var Ragnar Frisch og Wilhelm Keilhau de eneste professorene. I 1946 ble Johan Einarsen utnevnt i professoratet etter Wedervang. Trygve Haavelmo kom hjem fra USA, der han hadde vært siden 1939, og ble utnevnt som professor i 1948. Den reviderte studieordning ble vedtatt av stortinget i 1951 med studiets navn endret til Sosialøkonomisk embetseksamen og fagkretsen strammet litt inn.

Revidert studieordning fra 1961

En betydelig svikt i tilstrømningen til studiet fra omkring midten av 1950-tallet var medvirkende til nok en ny studieordning vedtatt i 1961 med en modernisert kursportefølje, neddemping av formelle krav og innføring av valgfag. Denne studieordningen besto med minimale forandringer fram til 1981 og var preget av arven fra Det juridiske fakultet. Eksamen var konsentrert til slutten av de to avdelingene, men strakte seg da over mange dager. En konsekvens var at studentene kunne gå i to år uten en eneste eksamen. Det var minimalt med valgfrihet og vanskelig å innpasse eksterne eksamener. Ordningen skilte seg sterkt fra den studieordningen som var vanligst ved SV- og HF-fakultetet: Først en cand.mag.grad på fire år og som vanligvis inneholdt tre forskjellige fag. Deretter muligheten for å bygge på med et toårig hovedfag på ett at fagområdene til en cand.polit.grad. Denne strukturen ble valgt for det nye sosialøkonomistudiet ved Universitetet i Bergen på 1970-tallet.

Fra andre fag ved UiO ble Instituttet sterkt oppfordret til å lage et studietilbud som var egnet til å kombineres med andre fag i cand.mag.graden. Svikt i studenttilgangen på slutten av 1970-tilsa også at noe måtte gjøres. I 1981 ble det opprettet et grunnfag (2 semester) og et mellomfagstillegg (1 semester) i samfunnsøkonomi under cand.mag.ordningen. Samtidig ble første avdeling av embetseksamen lagt om og stykket opp slik at grunnfaget ble en del av denne. Dette innbar at studentene i starten leste mer økonomi og mindre matematikk og statistikk enn før og at det ble kortere mellom eksamenene. Omleggingen ble en umiddelbar suksess når det gjaldt rekruttering av studenter generelt, og rekruttering av kvinnelige studenter spesielt. Kvinneandelen i det statsøkonomiske studiet hadde vært relativt stor, men i de første tiårene med sosialøkonomisk embetseksamen var den minimal. Den økte langsomt utover 1970-tallet, men med grunnfaget kom det et gjennombrudd som også forplantet seg til høyere nivå.

Studiereform i 1986

Neste store reform kom i 1986 og gjaldt først og fremst siste del av studiet, som ble lagt om til et modulsystem med eksamener for hvert emne og stort sett hvert semester. Dermed kunne en tilby både en femårig embetseksamen og et løp med grunnfag/mellomfag/-hovedfag basert på de samme modulene. Samtidig ble valgfriheten for studentene vesentlig større og muligheten for å legge inn utenlandsopphold bedre.

Med en fleksibel struktur på plass ble det i perioden etterpå ingen store reformer, men hyppigere mindre justeringer av studieopplegget. Den nasjonale Kvalitetsreformen i 2003 tvang fram en modulisering også av grunnfaget, men hovedtrekkene i studieordningen av 1986 lever videre. Gradene har fått nye navn, modulene er i gjennomsnitt mindre, karakterskalaen er ny, men fortsatt kan modulene kombineres i to forskjellige studieløp, en femårig master konsentrert om samfunnsøkonomi og ett løp som gir større mulighet for kombinasjoner med andre fag (treårig bachelor som kan bygges på med toårig master).

En bivirkning av den nasjonale 2003-reformen var imidlertid sterkt økt synlighet for Instituttets studietilbud både nasjonalt og internasjonalt, med økt søkning som følge. Det viktigste som har skjedd etter 1986 er kanskje økningen i internasjonal rekruttering på masternivå og overgangen til undervisning på engelsk i masteremnene. Det begynte med oppretting av en egen engelskspråklig mastergrad i miljø- og utviklingsøkonomi i 1998. Denne bruker i stor grad de samme modulene som de andre mastergradene og dermed startet overgangen til engelsk som enerådende på masternivå både i undervisning og skriftlig pensum. Etter 2003 har det også blitt mange internasjonale søkere til den regulære mastergraden.

Måten å studere på har også forandret seg over tid. Omkring 1970 var det ingen gruppeundervisning i samfunnsøkonomi før i femte studiesemester (men noen øvelsesgrupper i matematikk og statistikk). I flere tiår gikk tendensen i retning av mer gruppeundervisning og flere tilbud om å levere inn øvelsesoppgaver. Toppen ble nådd i de første årene etter Kvalitetsreformen.

Over tid har det selvsagt også vært store endringer i det faglige innholdet i studiene. Den som gransker pensumlister fra noen tiår tilbake vil oppdage at de inneholdt mye mer institusjonelt og historisk stoff og utredninger om aktuelle spørsmål i norsk økonomi. De vil også finne at det obligatoriske pensumet i statistikk var vesentlig større før. Det gjelder både matematisk statistikk og kunnskap om hvordan man lager og bruker statistikk i praksis. Det som har fått større plass er først og fremst økonomisk teori, men det har også blitt mulig å velge mer matematikk og mer økonometri for de som ønsker det. Pensumlister fra 1970-tallet vil også avsløre at en stor del av lærestoffet i teori var lokalt produsert – lærebøker, forelesningsnotater og artikler særlig av de tre store: Frisch, Haavelmo og Leif Johansen.

Utviklingen i retning mer teori og mer matematikk har likevel vært sterkere internasjonalt enn i Norge. Med Frisch og Haavelmo i spissen var Økonomisk institutt tidlig ute med å legge stor vekt på matematikk og matematisk formulerte økonomiske modeller ikke bare i forskningen, men også i utdanningen. Nå skiller ikke utdanningen i Oslo seg ut på samme måte.

Professorer i økonomi

Christen Smith 1814-1816

Gregers Fougner Lundh 1822-1836

Anton Martin Schweigaard 1840-1870

Torkel Halvorsen Aschehoug 1870-1909

Ebbe Hertzberg 1877-1886

Bredo Morgenstjerne 1887-1912

Oscar Jæger 1902-1933

Nicolai Rygg 1910-1913

Thorvald Aarum 1917-1926

Ingvar Wedervang 1927-1938

Ragnar Frisch 1931-1965

Wilhelm Keilhau 1934-1954

Johan Einarsen 1946-1973

Trygve Haavelmo 1948-1979

Johan Vogt 1957-1970

Preben Munthe 1961-1992

Leif Johansen 1965-1982

Tore Thonstad 1972-2000

Per Meinich 1972-2001

Jan Serck-Hanssen 1973-??

Bernt Petter Stigum 1974-??